

EESTI KUNSTIAKADEEMIA

Liisa Maria Lai

**AUTENTSUSE JA ISIKLIKKUSE SAAVUTAMINE LAVAL RAGNAR UUSTALI
“SEIS, NÄITA END!” LAVASTUSE KONTEKSTIS**

Bakalaureusetöö

Juhendajad Liina Keevallik, Kaia Tungal

Tallinn 2021

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et:

1. käesolev bakalaureusetöö on minu isikliku töö tulemus, seda ei ole kellegi teise poolt varem (kaitsmisele) esitatud;
2. kõik bakalaureusetöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd (teosed), olulised seisukohad ja mistahes muudest allikatest pärinevad andmed on bakalaureusetöö nõuetekohaselt viidatud.

Ülaltoodust lähtudes selgitan, et:

- käesoleva bakalaureusetöö koostamise ja selle sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste loomisega seotud isiklikud autoriõigused kuuluvad minule kui bakalaureusetöö autorile ja bakalaureusetöö varalisi õigusi käsutatakse vastavalt Eesti Kunstiakadeemias kehtivale korrale;
- keelatud on käesoleva bakalaureusetöö ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste kopeerimine, plagieerimine ning mistahes muu autoriõigusi rikkuv kasutamine.

24.05.2021

(kuupäev)

Liisa Maria Lai

(bakalaureusetöö autori nimi ja allkiri)

Töö vastab bakalaureusetööle esitatud nõuetele:

24.05.2021

(kuupäev)

Liina Keevallik,

Kaia Tungal

(bakalaureusetöö juhendaja allkiri, akadeemiline või teaduskraad)

SISSEJUHATUS	3
1. OLULISED STRUKTUURSED ELEMENDID LAVAKUJUNDUSES.....	5
1.1. Kohaspetsiifilisus	5
1.2. Installatsioon ja ruumispetsiifilisus	9
1.3. Video- ja pildikasutus	11
1.4. Objekt ruumis	12
2. RAGNAR UUSTALI LAVASTUS “SEIS, NÄITA END!”	14
2.1. Lavastuse ruum	15
2.2. Installatsioon lavastuses	17
2.3. Video- ja pildikasutus lavastuses.....	19
2.4. Lavastuses kasutatud objektid	20
KOKKUVÕTE	23
KASUTATUD ALLIKAD	25

SISSEJUHATUS

Ajal, mil inimesed on päevast päeva lukustatud ekraanide ette, on vajadus autentsuse ja isiklikkuse vastu suurenenud ning tihti soovitakse seda leida just teatrilavalt. (Schulze 2018: 451-455) Tõnu Õnnepalu lõpetas teatريفestivali Draama 2014 tunnistusega, kus leidis, et inimesed lähevad teatrisse alasti inimest otsima. Tõnu Õnnepalu on öelnud: “Meie salasoov ongi teda näha sellisena, nagu ta on. Ilma kateteta, ilma rollita, ilma kostüümita, otse. Nii, nagu me elus kunagi kedagi ei näe. Salajas me ootame kunstilt seda, mida me elus iial ei julge. See, mis meid kunstis sel mugaval lõpuajal üldse veel köidab, on tõesti isiklikkus. /../ Paraku see ongi kõige suurem kunst üldse.” (Saro 2014)

Ruum, selles sisalduvad objektid ja visuaalsed materjalid kuuluvad teatris peamiselt stsenograafia valdkonda, mis materialiseerub tihti tervikideed toetava lavakujundusena. Väljendusvahendite valik mõjutab oluliselt kujutatavat ja publiku teadvuses tekkivat kujutlust. Käesoleva töö eesmärk on uurida, milliste lavakujunduse vahendite ja strateegiatega on võimalik lavale tuua autentsust ning isiklikkust. Antud uurimus ja analüüs viiakse läbi Ragnar Uustali autobiograafilise lavastuse “Seis, näita end!” kontekstis, kus käesoleva bakalaureusetöö autor on stsenograafi rollis.

Töö on jaotatud kaheks peatükiks. Esimene peatükk annab põgusalt ülevaate stsenograafilistest elementidest, mis aitavad luua lavalise terviku ja tänu millele on võimalik laval saavutada paremat autentsust ning isiklikkust. Selles töös keskendun kohaspetsiifilisusele, installatsioonile ja ruumispetsiifilisusele, video -ja pildikasutusele ning objektile ruumis. Teises peatükis tutvustatakse lavastuse loomeprotsessi ja kirjeldatakse, kuidas on Ragnar Uustali autobiograafilises lavastuses “Seis, näita end!” nende elementidega jõutud lähemale autentsusele ja isiklikkusele.

Töö kirjutamisel on kasutatud erinevaid teadusartikleid ning mitmete ülikoolide uurimustöid, sealhulgas töid autoritelt, nagu teatriteadlased Luule Epner ja Anneli Saro, teatrikunstnik Pille Jänes, kunstiteadlane Eero Epner jpt. Teema kohta leidub artikleid ja uurimusi, nii eesti-

kui ingliskeelseid, kuid paraku lähtuvad need tihti etendaja vaatepunktist. Seepärast on kunstnikuna huvitav antud uurimistööd läbi viia. Samuti on abiks ka Ragnar Uustali “Seis, näita end!” lavastuse prooviprotsess, kuna läbi selle saan analüüsida ja katsetada milliste stsenograafiliste elementidega tekivad suuremad võimalused isiklikkuse ja autentsuse edasi andmiseks.

1. OLULISED STRUKTUURSED ELEMENDID LAVAKUJUNDUSES

Lavakujunduse loomisel on palju üksikosi, mis kokku annab struktuurse terviku. Sinna alla käivad kostüüm, grimm, rekvisiit, dekoratsioon, ruum, video, pilt, heli, valgus ja palju muud. Antud töös keskendub autor neljale elemendile. Järgnevates alapeatükkides antakse ülevaate lavakujunduse neljast olulisest struktuurilisest elemendist: kohaspetsiifilisus, installatsioon, video- ja pildikasutus ning objekt ruumis.

Ragnar Uustali lavastus “Seis, näita end!” kirjeldab protsessi autori lähtepunktist ning võib kategoriseeruda pigem autobiograafilisse žanri. Sellise teema puhul tõuseb aga tihti esile küsimus, mis on seotud esitatava autentsuse (*versus* teesklus, väljamõeldis) ja tõesusega (*versus* vale) ning seda nii etenduste loomise, vastuvõtu kui ka analüüsi protsessis (Saro 2010: 146). Töö käigus proovitakse leida, kuidas neli struktuurilist elementi, mida eelnevalt mainiti, aitaks kaasa lavastuse autentsuse ja isiklikkuse saavutamisel.

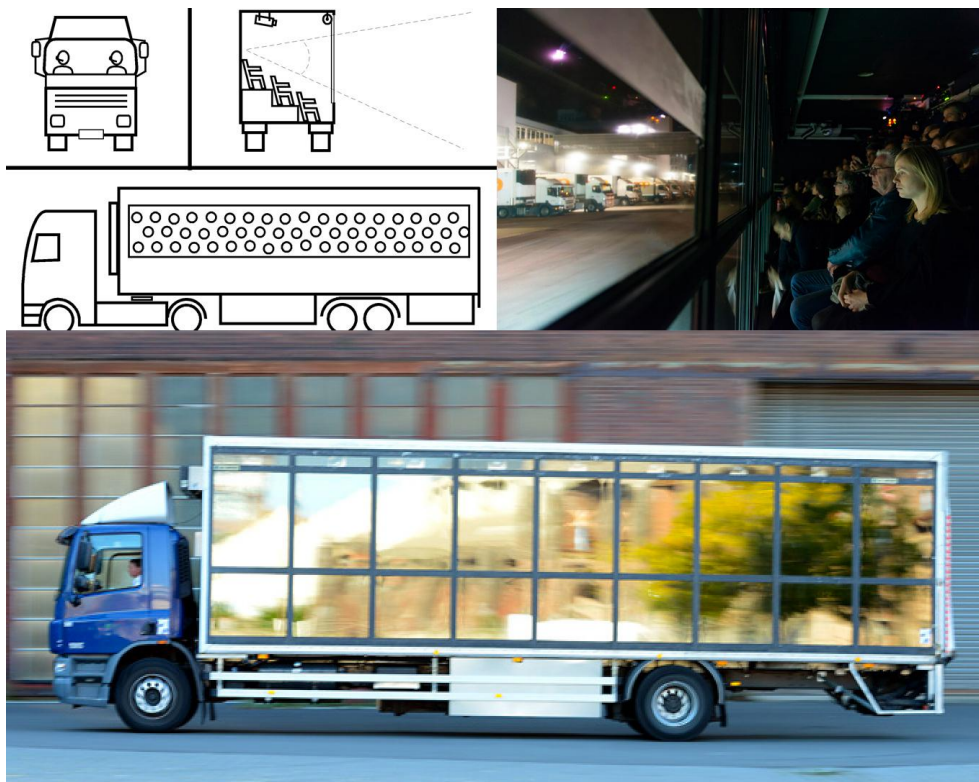
1.1. Kohaspetsiifilisus

Fischer-Lichte sõnul määrab lavastuse ruumi valik kindlaks nii lavateose filosoofilist-ideoloogilist sisu, väärtussüsteemi kui ka seda väljendavaid suhteid. Lavastuse ruumis kujunevad nimelt välja ruumikasutuse struktuuralsed põhimõtted, millel on oluline tähendustloov funktsioon. Traditsioonilisest teatrihoonest liikumine mõnda erilisemasse etenduspaika ning selle vastav kohandus muutus 20. sajandil üha levinumaks. (Fischer-Lichte 1992: 97, viidates Jänes 2007: 22) Erinevatel ruumidel on erinev funktsioon ja struktuur, mis mõjutavad seda, kas ja missuguseid interaktsioone need esile kutsuvad.

Väidetavalt on teatrihoonevälise keskkonna eeliseks tema võimalus pakkuda vaatajale vahetumat ruumikogemust, kus enamal või vähemal määral ollakse ümbritsetud fiktsionaalsest ruumist. Kuid seeläbi laieneb siin-ja-praegu-kogemus ümbritsevasse reaalsesse keskkonda. Olles naturaalses lavastuse keskkonnas, saab vaataja parema ruumitaju kui jälgides teatrilava, kus peab kasutama pildilist ettekujutust. (Jänes 2007: 26) Leitud ruumi eesmärk on pakkuda psühholoogiliselt usutavat “nagu päris” lugu, mis haarab paratamatult ka ruumimeelt. (*Ibid*)

Naturaalse ruumiga manipuleerimise abil on võimalik nii mõtteliselt kui ka füüsiliselt tuua vaatajale lähemale ebaselged ja kauged teemad või kujundid. (Selgis 2018: 30) Üheks näiteks saab tuua Kinoteatri lavastuse “Murru 422/2”, mis toimus Murru vanglas. Endiste vangide ja ametnike mälestuste põhjal prooviti taaslustada üht päeva vangla aladel. Publik asetati vangi rolli ning näitlejad kehastusid ametnikeks ja valvuriteks. Lavastusest tekkinud emotsioon ja atmosfäär andis tugeva impulsi, mille tõttu oli vahepeal aru saada, mis on päris ja mis mitte. Kõige rohkem aitas sellele kaasa naturaalne keskkond, kus lavastus välja toodi.

Teise näitena toon välja ühe Théâtre Vidy-Lausanne lavastuse “Cargo Congo-Lausanne”. Etendus toimus veoautos, mille üks sein oli asendatud aknaga. Juhtideks olid kaks päris veoautojuhti, kes jagasid oma mälestusi, et esitus oleks isiklikum. Autoga sõideti mööda linna ringi, külastati kaubaladusid, läbitud maanteid ja tänavaid. Sellest võib järeldada, et kuuldes lugusid ning nähes reaalseid kohti, millest räägitakse, kogeb publik etendust autentsema ja isiklikumana.

Joonis 1. “Cargo Congo-Lausanne” lavastuse illustatsioonid. Fotod: Mathilda Olmi.

Konventsionaalse teatriruumi tavapäratu kasutus või kohaspetsiifilise lavastuse loomine on kaasaegsetes etenduskunstides kaotanud range ruumijaotuse etendajate ja vaatajate vahel. Neljanda seina puudumine tekitab etendajale ja vaatajale ühise ruumi mulje, rääkimata rännaklavastuse vormist või leitud kohast. (Selgis 2018: 30) Lavastust mõistetakse ruumina, mida jagatakse publikuga, mitte ei eraldata publikust.

Erika Fischer-Lichter toob välja kolm ruumi performatiivsusega seotud strateegiat: näitlejatele ja vaatajatele liikumisvõimalust pakkuv (peaaegu) tühi ruum; ruumikasutus, mis võimaldab näitlejate ja vaatajate või liikumise ja tajumise vaheliste suhete siiani uurimata võimalusi; ning kindlate (teistsuguste) eesmärkidega ruumidega katsetamine. (Fischer-Lichte 2008: 110, viidates Selgis 2018:30).

Peale selle on tänapäeval COVID-19 pandeemia olukorras leitud uusi lahendusi teatri ülekandmiseks. Üheks tähtsamaks vormiks kujunes sel perioodil veebiteater. Eestis on loodud

näiteks veebiteatriplatvorm e²lektron, kus vaataja saab mugavalt istuda kodus ning etendaja etendust üle kanda vastavas lavastuskeskkonnas. Sellise vormi autentsus ja isiklikkus avaldub keskkonnas, kus vaataja ise on, jälgides etendust läbi filtri. Teisalt kui e²lektroni etendus toimub etendaja enda kodus või kannab enda küljes kaamerat näidates seda, mida tema sel hetkel näeb. Lisaks on näide Paide teatrilt, kes tegi audiorännaklavastuse “Labürint”, kus kõrvaklappides räägib keegi näitleja ning kuulaja samal ajal jalutab seal, kus parasjagu meelepärane, et viivuks kõike vaid ette kujutada. Sama teatri lavastus “Poetilised konsultatsioonid” võiks kuuluda telefoniteatri kategooria alla. Midagi sarnast on Eestis teinud veel näiteks Barbara Lehtna. Publikule antakse telefoninumber, millele helistades hakkab temaga vestlema mõni näitleja või tavakodanik, kellel on vastav koolitus. Antud näidete puhul muutub pigem oluliseks see ruum, kus publik parasjagu asub, ning kaob kohaspetsiifilisuse mõiste selles kontekstis. Kuna ise saab valida hetke, meeleolu ja koha, tekib illusioon argielukõnest, mille initsieerib helistaja, muutes kogemuse autentseks sündmuseks. Selline olukord muudab reaalse ja fiktiivse piiri häguseks.

Autentsuse loomist toetab ka ruumi atmosfäär. Selle üheks tugevaimaks aspektiks peab Erika Fisher-Lichte lõhna, sest selle vallandumisel pole võimalik seda enam tagasi võtta. Lisaks veel helid, mürad ja muusika, mis on atmosfääris olulisel kohal. Lõhnadega sarnaselt ümbritsevad ja läbistavad ka helid tajuja keha. Küll aga on teatrikunsti võimuses luua atmosfääre, mis ei allu klassikalistele tingimustele: võib kasutada leitud ruume, mis ei rõhuta publiku ja etendajate vahet, vaid hoopis vähendavad seda; võib luua hubaseid, koduseid atmosfääre ning võib luua ambivalentseid atmosfääre, mille puhul ei pruugi etendussündmus mõjuda teatraalselt, vaid pigem uue esteetilise kogemusena. (Fisher-Lichte 110-118, viidates Selgis 2018: 31)

Olles keskmisest tihedam teatrikülastaja ning tegeledes selles valdkonnas, oskan nõustuda väitega, et naturaalne keskkond annab lavastusele eelise ning suuremal määral lisab autentsust. Tihti pole vaja kunstiliselt midagi juurde lisada, vaid piisab olemasolevast atmosfäärist. Kindlasti on seal omad aspektid, mille tõttu pole seda piiritult võimalik vormida, kuid suure eelise annab ta sellegipoolest. On lavastusi, mille puhul olen tundnud, et teatrisaali see vaid sobikski.

1.2. Installatsioon ja ruumispetsiifilisus

Evelyn Raudsepp on kirjutanud ajakirja Teater. Muusika. Kino artikli, kus arutleb teemal installatiivsus teatrilavastustes. Ta mainib, et teatris on hakatud ulatuslikult kasutama visuaalkunsti vahendeid. Lisaks üha rohkem domineerima pääsevatele visuaalsetele kujunditele avaldub see ka ruumi kui etenduskeskkonna fookusesse asetamises. Nüüdisteatri praktikas ning ka mitmetes Eesti teatri lavastustes esineb ilminguid, mis on olemuslikult võõrad teatri traditsioonilisele kaanonile ning mille puhul võib paralleele tuua installatsioonikunstiga. (Raudsepp 2017a: 21)

Artiklis selgitatakse, kuidas sõna “installatsioon” lülitus kunstidiskussiooni 1960. aastatel, osalt tänu sellele, et kunstiajakirjad hakkasid pöörama järjest rohkem tähelepanu n-ö negatiivsele ruumile maalinäituste teoste vahel. Kogu näituseruumi dokumenteerivad fotod (*installation shots*) viitasid sellele, et teoste summa on olulisem kui iga üksik teos eraldi võetuna. Installatsioonikunst esitleski kunstiteost mitte kui objekti, vaid kui ruumilist kogemust ning eeldas vaataja liikumist ruumis. Installatiivsed lavastused aktiveerivad ruumi ja konteksti, venitavad teost ajas ning võtavad fookusesse vaataja kehalise ja subjektiivse kogemuse. (Raudsepp 2017b: 22)

Installatiivsete lavastuste puhul ei ole lavaruum ja objektid lavastust toetavas positsioonis, vaid dominantsed etenduskomponendid. Samuti tuleb erinevus välja lavastuse loojate funktsioonides: näitlejateatris loob lavakujundusliku ruumi tavapäraselt lavakunstnik/-kujundaja, installatiivses teatris on ruumilise terviku eest vastutaja enamasti autor-etendaja või autor-lavastaja. Installatiivsetes lavastustes on etenduse suhe ruumiga ka tavapärasest aktiivsem, ruum ei markeeri passiivselt tausta, ruumi luuakse peitmata vahenditega ja esitletakse etenduse käigus, mil ei taotleta n-ö lavamaagilisi hetki, ruumist saab lavastuse eesmärk ja seeläbi aitab autentsusele lähemale jõuda. Installatiivsed lavastused kasutavadki lavaruumi kogu selle terviklikkuses ja see tekitab vaatajates ruumilise kogemuse. Installatiivses lavastuses on kõik lavastuskomponendid võrdväärsed. Objektid esindavad

iseendid, olles tähenduslikult avatud ning võivad kanda lavastuse peamist ideed, kuid miski pole lavastuses üleliigne. (Raudsepp 2017a: 21; Raudsepp 2017: 18-54)

Installatiivse lavastuse näiteks saab tuua Kadri Noormetsa “Rännakud. Töötatud maa”. Publik on etendajaga võrdsel positsioonil ning lavastus pakub võimalust osa saada ruumilisest kogemusest. Samuti eeldatakse vaataja liikumist saalis. Lugu ise on inspireeritud 1920. aastal 3400 eestlase üheotsapiletiga väljarändest Brasiiliasse. Lavaruumi on konstrueeritud puitplaatidest suur installatsioon, mis võtab vastavalt situatsioonile vastava kujutuse/abstraktsiooni. Kadri Noormetsa “organiseeritud kontsentratsiooni ruum” annab kogejale impulsse, mille eest peab ise vastutama, kuidas need sees resoneeruvad. (Pesti 2017)

Joonis 2. Kadri Noormetsa lavastus “Rännakud. Töötatud maa”. Foto: Sohvi Viik

Tajutav ajaline kestus on installatiivsetes lavastustes nii autentsuse saavutamiseks kui ka ruumikompositsioonide esile tõstmiseks hea vahend. Publiku fookus liigub pikalt kestva stseeni juures lavastuse vormilistele aspektidele ning annavad võimaluse olla just praeguses hetkes. Kui aga laval toimub mitu tegevust korraga või on ruumilis-visuaalne kompositsioon külluslik, annab pikem kestus vaatajale võimaluse juhtida tähelepanu oma soovile ja huvile vastavalt. Kestuse eksponeerimisel võetakse ühelt poolt aeg millegi sooritamiseks, olulise idee või visuaalse kompositsiooni väljamängimiseks ja vaataja kohalolu intensiivistamiseks, teisalt esitatakse ajalist protsessi ennast, aeg ise saab esteetiliseks lavastuselemendiks. (Raudsepp 2017: 34-54)

1.3. Video- ja pildikasutus

Liites traditsioonilise, interaktiivse ja digitaalse teatriruumi omavahel, tekib niinimetatud tehnoloogiline ruum, mis võib olla füüsiliselt nii kaugel kui võimalik ega pea ümbritsema näitlejate ruumi. Videopildi kasutus näiteks lavatagustes ruumides lisab n-ö imaginaarse fiktsionaalse maailma, mis pole realselt nähtav. Stsenograafilises võtmes annab videopildi kasutus suurema paindlikkuse ja mobiilsuse, avades uued suhted ja võimalused lavapealse ja -taguse, nähtava ja mittednähtava vahel teatris. (Jänes 2007 : 58)

Luule Epner kirjutab “Teatrielu 2014” artiklis “Näitleja postdramaatilises teatris”, kuidas *live*-video abil saab elavat näitlejat laval täiendada või vastandada tema virtuaalse kujutisega ekraanil, mis allub tehnoloogilise meedia loogikale. Ta toob näiteks Taavi Eelmaa “Kadunud sõbra juhtumi”, mis oli kokku pandud justkui kahest osast: film näitlejate sõidust Ida-Virumaa kaevandusse ja etendusest saalis. Filmis mõjuvad näitlejad eriti loomulikuna ja kaameratöö viitab pigem koduvideole kui dokumentaalfilmile. Teisalt ühes stseenis seisab Mirtel Pohla etenduses publiku poole seljaga, nägu suures plaanis ekraanil. Näitleja, kes mängib kaamerale ja kaamera kaudu publikule, konkureerib kujutisega ekraanil publiku tähelepanu pärast (ja jääb sageli alla), vaatajal tuleb aga teha valikuid, mida vaadata, ja panna roll taju tasandil ise kokku. (Epner 2015: 59)

Kaili Viidase loeng-lavastus “Dussaert’i kaasus” (autor Jacques Mougenot), räägib põnevast, aga olematust avangardkunstnikust. Ta on etenduspaigaks valinud Kumu ja Tartu kunstimuuseumi. Lavastuses loob ta illusiooni, mil puhul publik tunneb, nagu tegu oleks päris kunstnikuga, kes on tulnud kohaspetsiifilisse ruumi andma loengut, kasutatades selleks videoprojektsiooni. Seega loodud autentne vorm raskendab mõistmist, et tegu on tegelikult Endla teatri etendusega ja laval räägib näitleja, mitte avangardkunstnik.

Tiit Ojasoo ja Ene-Liis Semperi lavastus “NO51: Mu naine vihastas” räägib loo mehest (Juhan Ulfsak), kelle naine oli kõik reisipildid vihastades kustutanud, ning nüüd proovib mees kõik mälestused ühes hotellitoas võõraste inimestega taaslavastada. Reaalajas

peegelkaameraga tehtud fotod kuvatakse kohe videoprojektori abil ekraanile, kus näeb neid ka publik. Staatiline kujutis näitlejast, mis kuvatakse suurelt seinale, toob publiku näitlejale ja laval toimuvale lähemale. Publik astuks justkui lavale ning tajuks hetkeemotsiooni läbi kaamerasilma, nihutades sealjuures reaalse ja fiktiivse maailma piire.

1.4. Objekt ruumis

Tähtsal positsioonil on lavastuskomponentidest ka objektid, mis osalevad ruumiloomes. Patrice Pavis väidab, et loomult neutraalsema või tühja väljenduslikkusega „objekt“ asendab mõistet „rekvisiit“ kaasaegsel laval, kus kasutatakse võrdsetel alustel kujundlikku/piltlikku lavakujundust, modernset skulptuuri või installatsiooni ning näitlejaid elavate skulptuuridena (Pavis 1998: 239).

Objektid on võimalik jaotada neljaks vastavalt nende funktsioonile: näitlemisel kasutatavad, tegevust kirjeldavad, atmosfääri/meeleolu loovad ning abstraktsed objektid. Viimased ei viita tegevuspaigale ega oma esteetilist väärtust. Installatiivsetes lavastustes ei ole lavaobjektid fiktsionaalse narratiivi teenistuses ega representeeri teist reaalsust, seega esindavad nad iseendid ning pääsevad mõjule oma füüsilise kohalolu kaudu. Objektid moodustavad installatiivsetes lavastustes tihti stseenide tegevusfookuse. (*Ibid*)

Evelyn Raudsepp toob enda magistritöös näiteks Karl Saksa lavastuse „Seisund ja disain“, kus vahelduvad kolme lavastuse põhiaspektina etendaja liikumine ja helistseenid erinevate objektide esitlemisega postamendil (klaasist vaas, kalts, haamer, nahkkinnas, hõbekandik jt). Seega installatiivsetes lavastustes võib objektile laval omistada ka kontseptuaalse ehk lavastuse peamist ideed kandva funktsiooni. Lisaks sellele, et keskmis on lavastusruum ise, tuuakse publiku ette ka ruumi loomine (ehk installeerimine). Ruum on fragmenteeritud objektide kogum. (Raudsepp 2017: 22)

Materjalidel on potentsiaal omada mitmeid eesmärke ja tähendusi. Materjalidel ei ole fikseeritud tähendust, vaid see tekib vastavalt lavasituatsioonile. „Objekt on tõstetud

visuaalkunsti elemendi staatusesse, ta mängib lava jaoks ja lavaga, tema poetilised, teatraalsed ja mängulised dimensioonid ühtivad, luues vaatajas lõpmata palju mõttelisi assotsiatsioone,“ kirjeldab Patrice Pavis. (Pavis 1998: 240) Materjalide valiku puhul on autor suurimat kontrasti tundnud päris- ja kunsttaimede kasutuse puhul. Kuna ehtsate taimede, päris organismide, kasutamine laval annab ehtsama tundmuse nii enda välimuselt, lõhnalt kui loomult. Teine samasugune tunne tekib, kui kasutatakse laval realselt vett mitte ei pea seda pelgalt vaid ette kujutama.

2. RAGNAR UUSTALI LAVASTUS “SEIS, NÄITA END!”

Teine peatükk tutvustab Ragnar Uustali lavastust “Seis, näita end!”, mille lavastusprotsessis osales käesoleva bakalaureusetöö autor kunstnikuna. Esimeses alapeatükis tutvustatakse lavastusmeeskonda, kirjeldatakse lavastuse sisu ning selgitatakse lavastusprotsessi. Sealt edasi on esimese peatüki struktuuri järgi jaotatud nelja alapeatükki, kus analüüsitakse, milliste lavakujunduslike vahendite ja strateegiatega saavutati Ragnar Uustali lavastuses “Seis, näita end!” isiklikkus ja autentsus.

2.1. Ragnar Uustali lavastuse “Seis, näita end!” meeskond, sisu ja protsess

Ragnar Uustali lavastus hõlmab mitmeid elemente ja teemasid, mida on käsitletud eelnevas teoreetilises osas. Lavastus kasutab etendaja elust võetud isiklikke situatsioone, mis muudab lavastuse autobiograafiliseks. Ehkki suur osa lavastusest toetub etendaja füüsilisele tegevusele, ei puudu teosest ka sõnaline pool.

Lavastuse eesmärk on kõnetada publikut ühises aegruumis, tegeledes eksistentsiaalsete küsimustega, et leida neile kõige teravamad ja sügavamad vastused, seda igaühe jaoks eraldi. Sealjuures on olulised aspektid, et publikul tekiks etendajaga tugevam kontakt ja autentsus ning isiklikkus, millele proovitakse uurimuses vastuseid leida stsenograafiliste elementide abil. Seda proovitakse teha, võttes alusmaterjaliks olmelise käitumise ja selle dokumentatsiooni. Kui Hamlet püstitas mõtte "Kas olla või mitte olla? - Selles on küsimus.", siis lavastus "Seis, näita end" tegeleb samakaalulise mõttepüstitusega: kas olla või kuidas olla - selles on küsimus.

Paratamatult koosneb meie elu pisikestest asjadest ehk olmest. Kohati tekib ka küsimus, kas see ongi kõik, mis on. Proovitakse vastused leida lihtsatele küsimustele: kui palju hammaste ravile kulutatakse? miks? miks terved ja ilusad hambad on tähtsad? kui palju kulutatakse autokütuse peale? kus seda tangitakse? miks on vaja sõita vaja? mida poest ostetakse? kuidas seda valitakse? mille põhjal? kas teadvustatakse enda olmelisi rutiine? kas tegutsemine

kannab endas tegelikult suuremaid inimlikke küsimusi? Tõenäoliselt on meie olmelisel tegutsemisel alateadlik eesmärk, kuid pinnapealselt vaadeldes ta ainult pinnapealne paistabki.

Kuna igat inimest võib pidada oma argielu eksperdiks, siis lavale astubki üks inimene, üks teiste seast. Omaenda olmega. "Seis, näita end!" on *performance*'i teatri lavastus, kus analüüsitakse paratamatult eksisteerivaid olmelisi pisiasju, otsides nende kaalu, et leida võimalus neid kogeda millegi suuremana.

Ragnar Uustal on koondanud enda ümber professionaalse meeskonna, et lahata inimlikke küsimusi: kes ta on, kuhu ta jõudnud on ja kuhu ta edasi liigub. Lavastusmeeskonda kuuluvad näitleja Ragnar Uustal, mentor-lavastaja Jarmo Reha, kunstnik Liisa Maria Lai, helikujundaja Markus Robam ja valguskunstnik Aleksandr Mirson. Etendused toimuvad 3. kuni 6. juunini 2021 Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia *black box*'is.

2.1. Lavastuse ruum

Alguses oli kunstniku soov etendada kolmes kuni neljas eri kohas, et pakkuda lavastusmeeskonnale katsumust ja jälgida selle mõju nii etendajatele kui ka publikule. Erinevate etenduspaikade eeliseks naturaalses keskkonnades on olemasolevad iseloomulikud omadused: atmosfäär, lõhn jne. See oleks aidanud kaasa lavastuse parema autentsuse saavutamisele.

Lavastuse kunstnikuna pakkusin üheks variandiks etendusi teha etendaja Ragnar Uustali enda korteris, mis tähendaks publiku viimist väga isiklikku ruumi, aidates seeläbi paremini mõista, mida lavastusega öelda soovitakse. Teised variandid olid veel Von Krahli kohvik, suur tühi angaar ja galerii. Aja, keerukuse ja rahastuse nappuse tõttu aga pidid need ideed katki jääma. Tänapäevaks on otsustatud "Seis, näita end!" lavastada Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia (edaspidi EMTA) *black box*'is. Seda peamiselt põhjusel, et lavastuse struktuur on muutunud selliseks, et ilmselt poleks seda isegi võimalik nendes asukohtades etendada. Kunstnik peaks looma kujunduse, mis võimaldaks transportimist ja sobituma igasse

lokatsiooni. Samas kui seda teha ei soovi, tuleb igasse keskkonda luua uus kujundus, mis on aeganõudev. Sama probleem esineks kindlasti ka valguskunstnikul, kes peaks looma vastavad valguspildid ja tooma kohale vajaliku valgustehnika. EMTA hoonel ja *black box*'il on ka omad eelised - kuna tegemist on musta kastiga, ei pea muu ümbritseva keskkonnaga arvestama. EMTA pakkus peale tasuta ruumi lavastusmeeskonnale ka valge tantsupõranda ja vajaliku valgus-, helitehnika.

“Seis, näita end!” lavastus algab hetkest, kui astutakse EMTA hoonesse. Idee tekkis, kui kunstnik soovis lõhkuda konstitutsionaalse ehitise eesmärki. Sisenedes on publikul kohe teatud teatrivaataja hoiak ning selle lõhkumine aitab lavastuse mõttele kiiremini lähemale jõuda. Esimeses stseenis juhatab Mr. Wolfi nimeline karakter publiku mööda EMTA koridore saali, mille abil saab kehtestada uue reeglistiku konventsionaalse teatriruumi ja -hoone tavapäratu kasutuse puhul ning seeläbi muuta lavastust autentsemaks. Selle all mõtleb autor vaimset seisundit, kus lavastusega kaasnev emotsioon aitab liikuda teatrihoonest vaimselt välja ja vastavasse meeleolusse.

Lavaruum ja sealsed füüsilised objektid on peamiselt valged. Kunstniku soov oli muuta *black box*'i ruum vähem äratuntavaks. Selle tõttu on valitud valge tantsupõrand, mille eeliseks on varjude parem välja joonistumine. Samuti saab valgele pinnale paremini kuvada projektsiooni ning värviline valgus värvib objekte hõlpsamini. Kunstniku arvates loob niiviisi ruum ühtsema terviku ning näeb esteetiliselt parem välja.

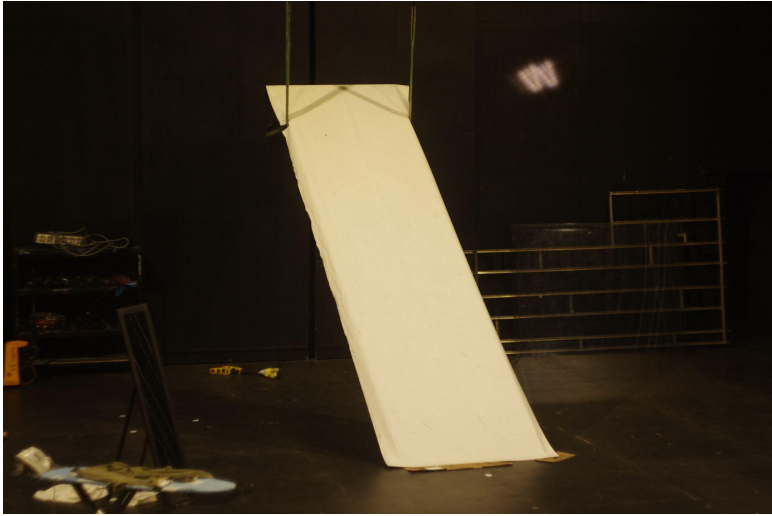
EMTA *black box*'i ümbritseb rõdu, kus etenduse jooksul saab publik ringi kõndida ning etendust igalt küljelt vaadelda. Nagu installatiivse lavastuse alapeatükis mainiti, pakub avatud liikumisega ruum publikule rohkem vabadust ja annab parema ruumilise kogemuse. Jälgides seda, mida nad tol hetkel soovivad, tekitatakse isiklik usaldustunne etendaja ja publiku vahele. Autentsus saavutatakse peitmata ümbritsevat ruumi, kõik sünnib laval siin ja praegu. Kujundlikult tekib nii ka areeni mulje ning hierarhiline positsioon, mida antud lavastus ka taotleda soovib.

Kokkuvõttes võib tunnista, et taoline ruum annab suured tehnilised eelised, kuid samas, võrreldes naturaalse keskkonnaga, muudab kunstnikule keeruliseks luua autentsemat esitust.

2.2. Installatsioon lavastuses

EMTA *black box*'i ühele küljele ehitati installatiivne kaldsein, mida mööda saab näitleja liikuda publiku juurde rõdule ja sealt samamoodi alla lavaauku. Kaldsein omab sealjuures palju kujundlikke tähendusi: alustades antagonist Mr. Wolfi transformatsioonist madalamale protagonistile Mr. Nobody staatusele kuni tuntud Sisyphose müüdini, kus nimategelane saab karistuse rasket kivi elu lõpuni üles veeretada. Samas annab selline kaldsein võimaluse publikuga paremat interaktsiooni saavutada, luues barjääri või trepistiku taevasse. Kunstnikuna oli mul ka soov kaldpinda kasutada hiljem mainitud jaapani aia stseenis veejoa allikana. Joa autentsuse saavutamiseks kasutatakse vett, mis järgemööda tilgub valgussillalt alla kaldpinnale, antud tegur loob reaalsema atmosfääri ning on visuaalselt ilusam. Kui tihti tuleb teatrietenduste puhul palju ette kujutada, sealjuures vee kuju, siis ei pruugi see fantaseerimine ei anda vaatajale soovitud tulemust. Publik peab uskuma näitleja sõnu, kui ta mainib, et ta nüüd käib vees või tema jalad ja riided on märjaks saanud.

Probleem, mis esines kaldseina ehitusel, on *black box*'i kuju. Valikuid, kuhu sein ehitada, oli kaks: ühel küljel asetseb tribüün, mida ei ole võimalik ruumist välja viia ning teine vastaspool. Esteetilisel eesmärgil oleks parem olnud paigutada kaldsein tühjale poole, kuid sel juhul jäänuks näitlejal mänguruumi umbes poole võrra vähemaks, mistõttu paigutati sein tribüüni kohale. Kaldsein on ehitatud kahest vineerplaadist, mis on kokku ühendatud tugevate metalltorudega. Algselt värviti plaadid valgeks, kuid nähes, kui libe ja ohtlik see etendajale on, otsustati kaldseinale paigaldada valge tantsupõrand, mis sobib kokku ka ülejäänud lavaruumiga, luues ühtse terviku. Lisaks annab valge pind võimaluse paremini videoprojektsiooni kasutada.

Joonis 3. Kaldsein. Foto autori erakogust.

Lisaks eelnevale on lavastuses installatiivseks elemendiks jaapani aed. Jaapani algupäraga miniatuurne stiliseeritud aed sümboliseerib looduse essentsi ja on abiks eksistentsiaalsel meditatsioonil. (Japanese rock garden. 2021) Selle jaoks ehitati riskülikukujuline liivakast, värviti valgeks ja pandi alla kandvad rattad. See annab võimaluse kastiga lavaruumis vajadusel ringi liikuda. Antud lavastuses sümboliseerib see, kui lihtne on inimesel midagi ilusat rajada, kuid samal ajal, kui ta üritab aeda näiteks rehaga korrastada, lõhub ta enda sammudega kogu eelmise korrastatuse. Tänu budistlikule aiale saab nii etendaja kui ka vaataja sammu lähemale astuda inimese isiklikule elule, kus teadmata või tahtmatult lõhutakse ja proovitakse uut üles ehitada. Kuna ehtsate, füüsiliste elementide lavastusse sisse toomine annab elavama tunde, siis sellest saab järeldada, et looduslikud materjalid aitavad luua autentsemat keskkonda.

Joonis 4. Jaapani aia illustratsioon. Foto: Daniel Arshami.

2.3. Video- ja pildikasutus lavastuses

Lavastuse “Seis, näita end!” tarbeks oli vaja luua plakat ja promovideo. Kunstniku inspiratsioon plakatiks tuli filmist nimega “L’Amour Fou”. Soov oli peegeldada, milline on etendaja mõttemaailm. Selle saavutamiseks pildistasime olmelises keskkonnas foto ning lavastuse kunstnik kritseldas fotole erinevaid märksõnu, mis käivad lavastusest läbi või on pidepunktid struktuuris. Seejärel skanneeriti taies arvutisse ning tehti vajalik töötlus.

Promovideo inspiratsioon tekkis kunagise telekanali MTV saate “*Cribs*” osa järgi, kus tuntud püstijalakoomik Dave Chappelle kutsus inimesi enda kodu vaatama. Sarnaselt Chappelle’ile juhatab Ragnar Uustal videos publiku lavaruumi, justkui nagu enda koju. Seeläbi püütakse isiklikkust saavutada juba promovideos.

Joonis 5. Inspiratsiooni (vasakul) võrdlus “Seis, näita end!” plakatiga (paremal)

Üheks lavastuse osaks on videoprojektsioon, millega tekitatakse lavastust toetavaid visuaale ning kuvatakse neid installatiivsele kaldpinnale. Kaldpinda kasutatakse ka tuntud Bingo mängu kuvamiseks, kus näitleja munadega õigeid vastuseid sihib. Isiklikkust kogeme, kui näitleja Ragnar Uustali külge on kinnitatud GoPro kaamera, mis kuvab tema perspektiivi. Kuvades seda, mida näeb etendaja, antakse publikule võimalus näha olukorda kellegi teise silme läbi.

Kogu loomeprotsessi dokumenteeris töö autor vana videokaameraga, et saavutada koduvideolik väljanägemine. Selle põhjuseks on töö teema, mis uurib autentsust ja isiklikkust, ning autor soovis seeläbi jõuda uurimisteamale lähemale.

2.4. Lavastuses kasutatud objektid

Lavastuse “Seis, näita end!” suure osa moodustavad lihtsad igapäevatoimetused. Korduvad tegevused, mida laval näeb, on näiteks riiete triikimine, kohvi tegemine, muna keetmine, peegli puhastamine, hambaniidi kasutamine jne. Mõned tegevused on abstraheeritud kaldpinnale, kuid teiste jaoks on tarvis konkreetseid esemeid füüsilisel kujul. Publiku sisenemisel EMTA saali on füüsilised objektid kaetud valgete linadega. Idee tuli kunstnike Christo ja Jeanne-Claude loomingust, kelle omapära oli katta massiivseid hooneid või konstruktsioone valge linaga. Nende lihtsa, kuid väga tähenduslike tööde põhiidee, peale

struktuuri säilitamise, oli eemaldada igapäevased objektid nende põhiolemusest. (Koddenberg, 2020)

Joonis 6. Rene Magritte maal “The Lovers II” (vasakul) Christo ja Jeanne-Claude töö (paremal).

Üks isiklik stseen lavastuses on, kui näitleja Ragnar Uustal toob lavale pappkasti, kus sees on tema personaalsed asjad, mida ta hakkab ükshaaval üle õla minema viskama. Sellega näitab Uustal, kuidas inimene pole loodud teda ümbritsevatest materiaalistest esemetest, vaid temast endast. Inspiratsioon stseenile tekkis teatrikunstniku Geoff Sobelle lavastusest “*The Object Lesson*”, kus näitleja haaras pappkastist lõpmatuseni olemelisi esemeid.

Kostüümivahetusi on lavastuses umbes kolm. Lavastuse esimeses pooles kannab näitleja Ragnar Uustal enda kogutud tšekkidest valmistatud mantlit. Selle põhiidee on näidata, milline on tarbijajühiskonnas elava inimese nägu ja olemus. Tšekid on väärtusetud paberitükid, kuid siiski peegeldavad nad tänase inimese tarbimisharjumusi ning näitavad, kus meeldib inimesel käia ja mida teha. Kuna antud kostüüm on loodud näitleja enda kogutud tšekkidest, siis seeläbi tuuakse publik lähemale näitleja isiksusele. Lisaks sümboliseerivad tšekid ka tema iseloomu - Ragnar Uustalile on kombeks oma väljaminekuid piinliku täpsusega jälgida, koostades eelarveid ja kogudes tšekke oma kulutuste kohta. Kostüümivahetuse järel jätab näitleja selga enda isiklikud riided, mis võimaldavad tal piisavalt liikuda ja on mugavad. See oli kunstniku isiklik soov, kuna nii saab publik paremini tutvuda etendajaga, näitleja saab end tunda kodusemalt, mis suurendab lavastuse autentsust ja isiklikkust. Kolmandaks kostüümiks on smoking, mis kuulub Mr. Wolfi karakterile.

Üheks ideeks oli lavastuses kasutada päris muru. Soov oli luua idülliline keskkond, kus nii etendaja kui ka vaataja saaksid võimalikult autentse atmosfääri kevadisest õhkkonnast. Näitleja pidi lavale tooma mururullid, need siis lahti rullima ning sellele pikali heitma. Lähtudes siinse uurimuse analüüsist, oleks päris muru eeliseks olnud lõhn ning autentsus, eriti võrreldes kunstmuruga, mis sellist tunnet ei võimalda. Kahjuks pidime ideest loobuma ning asemele tehti eelnevalt mainitud jaapani aed.

Joonis 7. Muru illustratsioon

KOKKUVÕTE

Antud lõputöö eesmärk oli uurida, milliste lavakujunduslike vahendite ja strateegiatega on võimalik lavale tuua autentsust ning isiklikkust. Uurimus ja analüüs viidi läbi Ragnar Uustali lavastuse “Seis, näita end!” kontekstis, kus käesoleva bakalaureusetöö autor oli stsenograafi rollis.

Töö on jaotatud kaheks peatükiks. Esimeses peatükis anti ülevaade stsenograafilistest elementidest, mis aitavad luua lavalise terviku ja tänu millele on võimalik laval saavutada tugevamat autentsust ning isiklikkust. Käesolev lõputöö keskendus kohaspetsiifilisusele, installatsioonile ja ruumispetsiifilisusele, video -ja pildikasutusele ning objektile ruumis. Teises peatükis tutvustati lavastuse loomeprotsessi ja kirjeldati, kuidas on Ragnar Uustali autobiograafilises lavastuses “Seis, näita end!” nende elementidega jõutud lähemale autentsusele ja isiklikkusele.

Esimeses peatükis selgus, et lavastuse ruumi valik määrab kindlaks nii lavateose filosoofilist-ideoloogilist sisu, väärtussüsteemi kui ka seda väljendavaid suhteid. Näiteks naturaalses autentses keskkonnas saab vaataja parema ruumitaju kui jälgides teatrilava, kus peab kasutama pildilist ettekujutust. Samuti aitab konventsionaalse teatriruumi tavapäratu kasutus etendajate ja vaatajate vahele luua isiklikuma sideme. Isiklikku vabadust annab installatiivsetes lavastustes tihti publiku vaba liikumine ning lavapildi kohapeal loomine, jättes kõrvale kunstlikud lavamaagilised momendid.

Tajutav ajaline kestus on installatiivsetes lavastustes nii autentsuse saavutamiseks kui ka ruumikompositsioonide esile tõstmiseks hea vahend. Publiku fookus liigub pikalt kestva stseeni juures lavastuse vormilistele aspektidele ning annavad võimaluse olla just praeguses hetkes. Video- ja pildikasutus annab stsenograafilises võtmes suurema paindlikkuse ja mobiilsuse, avades uued suhted ja võimalused lavapealse ja -taguse, nähtava ja mittednähtava

vahel teatris. Laval asetsevad objektid tähistavad installatiivses lavastuses iseendid ja pääsevad mõjule oma füüsilise kohalolu kaudu. Oluline on ka objektide materjal, millel on potentsiaal omada mitut eesmärki ja tähendust.

Ragnar Uustali lavastus “Seis, näita end!” hõlmab mitmeid elemente ja teemasid, mida on käsitletud eelnevas teoreetilises osas. *Performance*’i teatri lavastus soovib kõnetada publikut ühises aegruumis, tegeledes eksistentsiaalsete küsimustega, kus analüüsitakse paratamatult eksisteerivaid olmelisi piasasju, otsides nende kaalu, et leida võimalus neid kogeda millegi suuremana. Etendused toimuvad 2021. aasta juunis Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia *black box*’is. Lavaruum ja sealsed füüsilised elemendid on peamiselt valged. Ühel küljel asetseb installatiivne kaldsein, mis ühendab publikut rõdul etendajaga lavaaugus. Objektid laval on igapäevaste toimetuste jaoks olulised füüsilised objektid, millega tõstetakse laval esile autentsust. Loomeprotsess dokumenteeriti koduvideo vormis vana kaameraga, et saavutada ka dokumentatsioonis silmapaistvam isiklikkus. Antud lavastuses täielikku autentsust erinevatel põhjustel ei saavutatud, kuid osa elementidega tõi kunstnik isiklikkust siiski lavale.

Lõputöö analüüsist õppis autor, milliste vahendite ja meetoditega võib jõuda lähemale autentsuse ja isiklikuse saavutamisele laval. Selle jaoks analüüsiti sarnaste teemadega haakuvaid teadusartikleid ning mitmete ülikoolide uurimustöid, sealhulgas töid autoritelt, nagu teatriteadlased Luule Epner ja Anneli Saro, teatrikunstnik Pille Jänes, kunstiteadlane Eero Epner jpt. Saadud teadmisi proovis töö autor kunstnikuna rakendada Ragnar Uustali lavastuse “Seis, näita end!” loomeprotsessis.

KASUTATUD ALLIKAD

Epner, E. 2016. *Sõna ja näitleja uuemas teatris.* - Sirp, 18.03. <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/teater/sona-ja-naitleja-uuemas-teatris/> (15.04.2021).

Epner, L. 2015. Näitleja postdramaatilises teatris. Koostajad: O. Karulin; K. Pappel, Teatrielu 2014. Eesti Teatriliit ja Eesti Teatri Agentuur.

Fischer-Lichte, E. 2008. *The Transformative Power of Performance.* London: Routledge.

Japanese rock garden. 2021. https://en.wikipedia.org/wiki/Japanese_rock_garden (23.05.2021)

Jänes, P. 2007. *Tähenduse teke lavakujunduses.* Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituudis. <http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/2473/janespille.pdf> (15.04.2021)

Koddenberg, M. 2020. *CHRISTO AND JEANNE-CLAUDE: Projects 1963-2020.* Berlin: PalaisPopulaire.

Pesti, M. 2017. *Võimaluste ruum.* - Sirp, 6.10.2017 <https://sirp.ee/s1-artiklid/teater/voimaluste-ruum/> (29.04.2021)

Raudsepp, E. 2017a. *Installatiivsus teatrilavastustes.* - Teater. Muusika. Kino, nr 10, lk 21-26. <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=AKtmk201710.2.6.2> (10.04.2021)

Raudsepp, E. 2017. *Installatiivsus teatrilavastustes. Eesti teatri näitel 2014-2017.* Magistritöö. Käsikiri Eesti Kunstiakadeemia kunstiteaduse ja visuaalkultuuri instituudis. <https://eka.entu.ee/public-thesis/entity-428796/raudsepp-evelyn-installatiivsus-teatrilavastustes-estti-teatri-naitel-2014-2017> (10.04.2021)

Schulze, D. 2018. *Authenticity in Contemporary Theatre and Performance: Make it Real*. London: Methuen Drama.

Saro, A. 2010. *Postdramaatiline teater ja autobiograafiline lavastus sotsiaalses kontekstis*. Methis. *Studia Humaniora Estonica*. 4(5-6). doi:10.7592/methis.v4i5-6.525

Saro, A., Reidolv, K., & Lepsoo, T. 2014. *Representatsioon, presentatsioon ja kohalolu teatris*. Methis. *Studia Humaniora Estonica*. 11(14). doi:10.7592/methis.v11i14.3689

Selgise, E. 2018. *Intiimsus kaasaegsetes etenduskunstides*. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituudis <http://dspace.ut.ee/handle/10062/60226> (10.04.2021)

Joonis 1. *Cargo Congo-Lausanne* lavastuse illustratsioonid. Fotod: Mathilda Olmi.
<https://vidy.ch/en/cargo-congo-lausanne>

Joonis 2. Kadri Noormetsa lavastus “Rännakud. Töötatud maa”. Foto: Sohvi Viik.
<https://stl.ee/lavastus/rannakud-tootatud-maa/>

Joonis 4. Jaapani aia illustratsioon. Daniel Arshami fotokogu.
<https://www.designboom.com/art/daniel-arsham-pink-japanese-lunar-garden-cadillac-house-09-06-2017/>

Joonis 5. Inspiratsiooni (vasakul) võrdlus “Seis, näita end!” plakatiga (paremal)
<https://www.missmoss.co.za/2012/03/lamour-fou/>

Joonis 6. Rene Magritte maal “The Lovers II” (vasakul) Christo ja Jeanne-Claude töö (paremal).